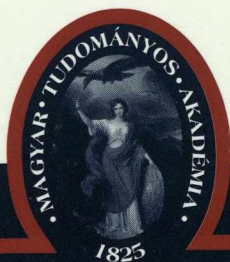

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

MTA ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

Igazgató: Tallián Tibor
1014 Budapest Táncsics M. u. 7.
Telefon: 214-6770
Fax: 375-9282
Postai cím: 1250 Budapest Pf. 28
E-mail: director@zti.hu
Honlap: <http://www.zti.hu>

Tudományos Tanács, Igazgatótanács. Vezetője: Tallián Tibor
Kutatók száma: 32
az akadémikusok száma: 1
a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 1
a kandidátusok száma: 8
a PhD-fokozattal rendelkezők száma: 3
a 35 év alatti kutatók száma: 5

PERIODIKÁK:

Zenatudományi dolgozatok (évkönyv)
Studia Musicologica (félévente)

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Bartók Archívum, Magyar Zenetörténeti Osztály,
Néptánc Osztály, Népzenei Archívum, Népzenei Osztály,
Régi Zenetörténeti Osztály, Zenetörténeti Múzeum

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Zenetudományi Intézet

Írta

Tallián Tibor

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 258 4

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 2,11 (A/5) ív terjedelemben, 1500 példányban

A zenetudomány akadémiai műhelyei 1974-ig

Az MTA Népzene kutató Csoportja

A zenetudomány egyik alágazatát az MTA már az 1930-as évek közepén felvette intézményes vállalkozásai közé. 1933-ban az Akadémia döntést hozott a magyar népzene kincs közreadásáról, megalapította népzenei albizottságát Bartók Béla és Kodály Zoltán részvételével, és megbízta kettejüket, hogy személyesen gondozzák a közreadást, végeztessenek további népzene gyűjtéseket, és irányítsák a Viggázó-hagyaték¹ finanszírozott segéderőket. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium azzal támogatta a népzene kutatás ügyét, hogy felmentette Bartókot zeneakadémiai zongoratanári kötelezettségének teljesítése alól, és az Akadémiára rendelte ki. Hét évig az akadémiai székházban, a benne álló, patkó alakú asztalról elnevezett, ún. patkós szobában volt Bartók és a népzene kutató csoport munkahelye.

Kodály művelődéspolitikai tekintélye Magyarországon a háborús években megkérdőjelezhetlenné vált. 1942-ben, konzervatív tagjainak hosszas ellenállását megtörve, tagjai közé választotta a Magyar Tudományos Akadémia. A háború után a Magyar Művészeti Tanács és az MTA elnökévé választották, tekintélyéhez tehát vitathatatlanul nagy – ha nem is hivatalos – hatalom társult. Személyes és közvetett befolyásával elérte, hogy a kicsiny (maximum nyolc tagú) népzene kutató együttesnek, amit ezentúl Kodály-csoportként emlegettek, az Akadémia helyet biztosítson, és hogy a munkálatokra 1949-ig a Vallás- és Közoktatási, 1950-től pedig a Népművelési Minisztérium évről évre előbb százezer, majd kétszázezer forint, személyesen Kodálynak kiutalt támogatást nyújtson. Ilyen

1 Gergely Pál: Bartók Béla hét éve a Magyar Tudományos Akadémián. In Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenetörténeti tanulmányok Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére*. Budapest, 1973. A Népzene kutató Csoport és a Bartók Archívum korai történetét feldolgozta: Péteri Lóránt: Adalékok a hazai zenetudományi kutatás intézménytörténetéhez (1947–1969). *Magyar zene*, 2000. május, 38, 2.

előfeltételekkel indult meg 1951-ben a *Magyar Népzene Tára (MNT)* kiadványsorozat. 1953-ban, a második kötet megjelenésének idején a Kodály-csoport lényegében magánfinanszírozásban működött az Akadémia épületében, noha magát az elhelyezés és a hagyomány okán akadémiai intézetnek tartotta.

Kodály hetvenedik születésnapja (1952. december 16.) táján számvetést csinált, s mivel attól tartott, hogy eltávoztával veszélybe kerülhet a csakis személyére szólóan finanszírozott csoport, tárgyalásokba kezdett, hogy egyértelmű szervezeti, jogi és pénzügyi viszonyokat teremtsen a munka számára, mégpedig az Akadémia keretében. 1953 elején az Akadémia de facto átvette mind a *Magyar Népzene Tára* szerkesztésének feladatát, mind az e célra biztosított keretet. Az intézményszervezési folyamat Kodály türelmetlen sürgetése mellett és Révai József egyetértésével (sőt bizonyára támogatásával) 1953-ban ért végpontjához. A tárgyalások tehát még az 1953-as politikai fordulat előtt kezdetüket vették, s nem tudjuk, hogy a végső sikerben közrejátszott-e a változás. A Minisztertanács 2.050/17/1953. számú határozatában foglalt felhatalmazás alapján 1953. október 15-én kelt 523. számú utasításával alapította meg az Akadémia főtitkára az MTA Népzene-kutató Csoportját. Az alapító okirat nem utal arra, hogy az állami művelődéspolitikai gesztus egy, az MTA székházában működő, a költségvetés által támogatott népzene-tudományi kutatóműhelyt legalizált.

Az 1949–53 közötti időszakban a szovjet folklórteória nagy betűkkel írta a népzene kultuszát, és Magyarországon ennek szellemében az akadémiai szerkesztőcsoporttal egy időben három másik népzenei intézmény is megalakult, illetve megerősödött: a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztálya, a magyar népzene-kutatás évtizedes múltú bölcsője, Lajtha László, majd Rajeczky Benjamin irányításával kutatóközponttá növekedett; a Népművészeti Intézet népzene- és néptánc-kutató részlegei ugyancsak gyűjtötték és kutatták a klasszikus zene- és táncfolklórt; a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi szakán pedig Kodály népzene-tudományi tagozatot létesített. Ezek léte azonban folyamatos fenyegetésnek volt kitéve, mivel kutatóik nem tették magukévá a sztálinista elméletet a népi társadalomban kialakuló új folklórról, így kutatási irányuk és szellemük állandó kritika kereszttüzébe került.

A Bartók Archívum eredete

Kodály, Szabolcsi Bence, Major Ervin, Gombosi Ottó, Haraszi Emil, Bartha Dénes és mások munkássága nyomán a magyar zenetörténet-írás a két világháború között alakult ki, és számottevő eredményeket ért el. A magyar történeti

hagyomány egyes speciális rétegeit (gregorián, egyházi népének, régi világi dallamok) eredményesen kutatta Radó Polikárp,² Rajeczky Benjamin,³ Csomasz Tóth Kálmán,⁴ Papp Géza⁵ és mások. A háború után Demény János⁶ és Szöllősy András⁷ megindította Bartók életének és művének szakszerű feldolgozását. Az 1940–50-es évtized fordulóján a szocialista-realista doktrína hatására – de csak kis részben annak szellemében – előtérbe került a 19. század magyar zene történetének kutatása. A történeti zene tudomány intézményesülésének meghatározó állomásaként Szabolcsi Bence és Bartha Dénes 1950-ben megindította az egyetemi szintű zene tudományi oktatást a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. Ezzel egyidejűleg Szabolcsi és Kodály társelnökségével megalakult a MTA Zene tudományi Bizottsága. Ez operatív módon, saját költségvetéssel és kiadói kontingenssel működött. Így hathatósan szervezhette és hozhatta nyilvánosságra a zene tudományi kutatás egyre tekintélyesebb eredményeit: Szabolcsi Bence és Bartha Dénes a Zene tudományi Bizottság megbízásából indította meg 1953-ban a *Zene tudományi Tanulmányok* zene történeti sorozatát,⁸ a *Magyar Népzene Tárának* mintegy párdarabját (Erkel, Liszt, Bartók, Kodály, régi magyar zene történet, operatörténet, zene esztétika, Haydn- és Mozart-témák). Bármekkora támogatást adott is a magyar zene tudománynak a *Zene tudományi Tanulmányok* és más zene történeti és zene tudományi munkáknak a korábbihoz képest nagyvonalú megjelentetése, bármily nagy tekintélynek örvendett is a zene történet-írás központi személyisége, Szabolcsi Bence (akadémiai és felsőoktatásbeli funkciói mellett 1951–56 között ő állt a Magyar Zeneművészek Szövetségének élén is), az 1950-es évek végéig nem koronázta siker sem az ő, sem mások ismételt kísérleteit a történeti zene tudomány kutatóintézetének felállítására. Némi leegyszerűsítéssel szólva ennek talán az volt az oka, hogy a magyar történeti zene tudománynak nem sikerült olyan közösségi jellegű és nemzeti-művelődési vagy politikai szempontból kimagasló jelentőségű feladatot megfogalmaznia a maga számára, amely az akadémiai, illetve az állami és egypárti irányító erőket meggyőzhette volna az önálló kutatóintézet alapításának szükségességéről. Kodálynak viszont

2 Radó Polikárp: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae*. Budapest, 1947, 1973.

3 Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae medii aevi*. Budapest, 1956, 1982.

4 Csomasz Tóth Kálmán: *A humanista metrikus dallamok Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

5 Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1970.

6 Demény János: *Bartók élete és művei. Bartók Béla levelei*. Zeneműkiadó, Budapest, 1955, 1976.

7 Szöllősy András: *Bartók Béla válogatott zenei írásai*. Budapest, 1948; *Bartók Béla összegyűjtött írásai*. Budapest, 1966.

8 *Zene tudományi Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953–1962.

sikerült meggyőznie az illetékeseket a népzenei összkiadás ügyét felkaroló önálló kutatócsoport fontosságáról és sürgősségéről.

Ugyanakkor Vécsey Jenő, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Zeneműtárának vezetője az 1950-es évtized folyamán sikerrel kezdeményezte osztályának zenetudományi kutatóműhellyé fejlesztését. Bár kezdetben az MTA Zenetudományi Bizottsága vállalta a magyarországi adatszolgáltatást az 1800 előtti zenemű-kéziratokat és -kiadványokat feltérképező nemzetközi zenei forrásrepertóriumhoz (*Répertoire International des Sources Musicales*), az 1800 előtti zenetörténeti források átfogó feltárásának bázisa utóbb mégis az OSZK Zeneműtára lett, ugyanis az 1970-es évektől a Művelődési Minisztérium az OSZK Zeneműtárába telepítette az ehhez a munkához biztosított költségvetési támogatást. Ez azért is logikus volt, mert a magyarországi zenetörténet 1800, illetve 1900 előtti forrásainak jelentős részét amúgy is az Országos Széchényi Könyvtár őrizte és őrzi ma is.

A magyar zenetörténet későbbi forrásainak méltó elhelyezése és kutatása korán összekapcsolódott a tervezett akadémiai kutatóintézet eszméjével. Az 1950-es évek második felében javaslat készült egy központi zenei múzeum és kutatóintézet felállítására, amely Liszt, Erkel, Bartók magyarországi hagyatéka mellett a Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményét is befogadta volna. A tervben említett zeneszerzői hagyatékok közül valójában egyedül Bartók Béláé várt gyűjteményi elhelyezésre. A Zenetudományi Intézet megalapításában döntő szerepet játszott az a tény, hogy a Bartók-hagyaték státusa rendezetlen volt. Bartók Béla Magyarországon lévő zenei kéziratai, könyvtárának egy része, levelezése, valamint egyéb dokumentumok a zeneszerző halála (1945) után idősebbik fiára, ifjú Bartók Bélára szálltak, aki 1958-ben a hagyaték egy részét letétbe helyezte az MTA-nál. Így erre az intézményre hárult az a megfizethető kötelezettség, hogy a hagyatékot méltó módon elhelyezze, megőrzéséről gondoskodják, és hozzáférhetővé tegye a kutatás, illetve részben a nagyközönség számára. A Bartók-hagyaték elhelyezésének és tudományos feldolgozásának célkitűzését Szabolcsi Bence jó érzékkel összekapcsolta a régóta kívánt általános zenetudományi kutatóintézet eszméjével. Az 1950 táján Bartók zenei hagyatéka ellen indított antiformalista ideológiai támadást már 1955 óta látványos Bartók-kultusszal igyekeztek feledtetni és jóvátenni. A forradalom leverése után a Bartók-kultusz tovább erősödött, és az 1960-as évek elején különösen jól szolgálta e célt az Országház utcában megnyitott Bartók-kiállítás. Hozzájárult a kormányzati és akadémiai előzékenységhez a Bartók-hagyaték körül kialakult kelet-nyugati jogvita is (az amerikai hagyatékot a New York-i Bartók Archívumban őrizték).

A történeti zenetudománynak a Bartók-ügyön túl is sikerült a maga és feladatai fontosságát az intézményalapításhoz elengedhetetlen meggyőző erővel bizo-

nyítania. Az 1959-ben Joseph Haydn halálának 150. évfordulóján Budapesten, illetve Eszterháza-Fertődön megrendezett nagyszabású Haydn-konferencia meggyőző bizonyítékot adott arról, hogy a historikus zenetudomány mint tudományszak a művelődéstudományok között nem elhanyagolható súllyal bír, és hogy ezen belül a magyar zenetudomány felé, ezáltal Magyarország felé nemzetközi figyelem fordul.

A Népzene Kutató Csoport 1973-ig

A népzene kutatás akadémiai intézménye, a Népzene Kutató Csoport 1953-tól folytatta az 1930-as években a Népzenei Albizottság által megkezdett, majd a Kodály-csoport által tovább épített művet, az egyetemes magyar népzenei kiadvány hangzó anyagának gyűjtését, kottázását, rendezését, a kötetek szerkesztését és kiadását. A vállalkozás 1951-ben jelentkezett a nyilvánosság előtt első kötetével *Magyar Népzene Tára* címmel, a csoport tagjainak gondozásában (Kerényi György, Kiss Lajos, Járdányi Pál, Rajeczky Benjamin). Az első sorozat kötetei etnográfiai funkciók szerint csoportosították a dallamokat.⁹ Az úgynevezett alkalomhoz kötött dallamok váratlan előtérbe kerülését részben a sorozat koncepciója körül kialakult belső viták indokolták. Az *MNT* ugyan Bartók Bélát és Kodály Zoltánt tüntette föl szerkesztőként, ténylegesen azonban Kodály elvetette a Bartók által kidolgozott és lezárt népzenei rendet.¹⁰ Mivel Kodály a saját népzenei rendjét sem tekintette közreadásra alkalmasnak, így az alkalomhoz nem kötött népdalok majdani publikációja számára új zenei rendet kellett kidolgozni.

Az alkalomhoz kötött népdalkincs közreadásával a Kodály-csoport sejtethetően a szocialista realista folklórszemlélethez is alkalmazkodni kívánt, amely a népzene formai (formalista) vizsgálatával szemben annak funkcionalitására helyezte a hangsúlyt. A szovjet folklórelmélet hirdette és elvárta, hogy az új népi társadalomban megszületik a népelet új alkalmihoz kötődő, azok új életérzését kifejező, a hagyományos paraszti népi művészetnél magasabb rendű szocialista folklór. Ennek mitizált szovjet eredményeivel szemben Magyarországon új folklór-

⁹ *Gyermekjátékok, Jeles napok, Lakodalmások, Párosítók, Siratók*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951–66.

¹⁰ Annak közreadását Bartók halála után több mint harminc évvel, a Bartók-centenárium alkalmával, 1981-ben kezdeményezte csak a Zenetudományi Intézet Bartók Archívuma: Bartók Béla: *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény, 1.* Sajtó alá rend. Kovács Sándor, Sebő Ferenc. Budapest, 1991.

termés alig keletkezett, s a klasszikus népzene kutatás még ennek a folklorisztikus hitelét is egyértelműen tagadta. Bizonyos fokig mentségül szolgált a népzene kutatásnak, hogy legalább a hagyományos paraszti népzene közreadásában érvényesítette a funkció szempontjait.

A szokások, a rítusok és az alkalom felhasználási rendje szerint csoportosított népzene közlések után a *Magyar Népzene Tára* 1973-ban indította el az alkalomhoz nem kötött népdalok közreadását zenei rendben.¹¹ A rendet Kodály 1948 óta legközelebbi munkatársa, Járdányi Pál dolgozta ki 1958–65 között. A Bartók- és Kodály-rend lezárása után ő alakította ki a magyar népzene kéziratos lejegyzéseinek harmadik, zeneileg rendezett gyűjteményét, amely ma (Dobszay László és Szendrei Janka által az 1970-es években újrarendezett formában) több százezer adatot (népdallejegyzést) tartalmaz. Járdányi a strófikus népdal jellemző dallamjárását tette meg rendszerezése alapjául. Így jutott el a dallamtípus fogalmáig, amit elsősorban a dallam vonala és hangrendszere határoz meg. Rendszerét több kiadványban leírta,¹² és ő maga még megkezdhette az alkalomhoz nem kötött dallamok közreadásának előkészítését az *MNT* 6. kötetében. Korai halála után e kötetet Olsvai Imre fejezte be.

Jóllehet a Népzene Kutató Csoport tudományos célkitűzéseit sztálinista zsargonban fogalmazták meg, a feladatok nem is túl mélyre rejtve a magyar népzene tudománynak olyan régi és alapvető törekvéseit takarják, amelyekkel Kodály bizonyosan egyetértett, sőt talán ő sugalmazta őket: a népzene folklorisztikai és történeti összefüggéseinek feltárása, szomszédnépi és rokonnépi összehasonlító kutatások és mindezek előtt és előfeltételeként, a népzene gyűjtése a hangfelvétel-technika éppen akkoriban megismert új eszközeivel (huzalos, majd szalagos magnetofon). A közel tizenöt év, míg a csoportot maga Kodály igazgatta, majd a Népzene Kutató Csoport kutatásainak és munkásságának későbbi története sokszorosán igazolták e célkitűzések meghatározásainak legitim és termékeny voltát.

Kodály módszeresen bővítette a kutatógárdát a népzene kutatás tárgykörének kiszélesítésére, látásmódjának tágítására. Az európai iskolázottságú és látókörű ciszterci szerzetes, népzene kutató és medievista Rajeczky Benjamin meghívásával (1953) intézményesítette a népzene történeti összefüggéseinek vizsgálatát. Rajeczky és a hozzá az 1960-as években csatlakozó Szendrei Janka és Dobszay László szisztematikus vizsgálat tárgyává tette a már Kodály által kimagasló módon művelt témakört, a zenetörténeti múlt megjelenését a népzenei hagyományban, és az egyes magyar népzenei stílusok európai összefüggéseit

11 *Népdaltípusok 1–5*. Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó, Budapest, 1973–97.

12 Járdányi Pál: *Ungarische Volksliedtypen*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

(Szendrei: népszokásdallamok, Dobszay: siratódallamok). Ezzel kezdeményezte a magyar népzene Európához köthető történeti rétegeinek elkülönítését. A Rajeczky-csoport megalapozta az európai népzene katalógusát, továbbá – főképpen az egyházi zene területén – hozzájárult a régi magyar zenetörténet feltárásához. Kodály halála (1967) után 1969-ig a Népzenekutató Csoportot megbízott igazgatóként Rajeczky Benjamin vezette.

1961-ben hívta Kodály a Népzenekutató Csoport tagjainak sorába Vargyas Lajos, az 1960–70-es évtized népzenekutatójának – Rajeczky és Járdányi mellett – harmadik irányító személyiségét. Vargyas Járdányihoz hasonlóan néprajzkutatóként kezdte meg a népzenekutatót a Kodály-iskola egyik úttörő vállalkozásával, Áj község zenekincsének és zenei gyakorlatának teljes feldolgozásával.¹³ A csoport tagjaként a magyar ballada európai kapcsolatait¹⁴ és a magyar népzene őstörténetét¹⁵ dolgozta fel. Az önállóság utolsó éveiben, 1970–73 között ő igazgatta a Népzenekutató Csoportot. Járdányi és Kodály halála, Rajeczky nyugállományba vonulása után Vargyas szervezte újjá a Népzenekutató Csoportot, integrálta a néptánc-kutatást, megkezdte az *MNT* sorozat jövőjét biztosító utánpótlás kinevelését.

A Népzenekutató Csoport alapításakor még Kodály növendéke, 1956-tól a posztgraduális képzési rendszerben aspiránsa, 1960-tól az intézet munkatársa Vikár László, aki tudományos érdeklődését egész pályáján át túlnyomóan a Bartók és Kodály által a magyar népzenekutató első évtizedeiben felvetett, de ki nem dolgozott kutatási témának, a magyar, illetve az ugor és török rokonnépek közötti népzenei kapcsolatok vizsgálatának szentelte. Helyszíni gyűjtőútjainak eredményét (részben Bereczki Gáborral közösen) a cseremis (1971), csuvas (1979), votják (1989), török (1993), tatár (1999) népek népzenejének szentelt monográfiák sorozata foglalja magába (1971–99). Szomjas-Schiffert György finnugor népdalkutatásaiban az északi területek és népek álltak előtérben.¹⁶ Ugyancsak Kodály hallgatójaként került a népzenekutatóba Sárosi Bálint, aki Bartók korai kezdeményezéséhez visszanyúlva a hangszeres népzene és a népi hangszerek kutatásában ért el nagy eredményeket, valamint a cigányzenének a magyar népi és történelmi zenélésben játszott szerepét vizsgálta. Idevágó munkái alapvető nemzetközi referenciaműveknek számítanak.

Jellemző módon mind Rajeczky, mind Vargyas korábban a Néprajzi Múzeum népzenei részlegét vezette. Átszerződésük nem annak jele volt, mintha a Népzene-

13 Vargyas Lajos: *Áj falu zenei élete*. Budapest, 1941. Küszöbön áll a monográfia új kiadása, a teljes gyűjtött anyaggal kiegészítve.

14 Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. Zeneműkiadó, Budapest, 1976.

15 Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*. Zeneműkiadó, Budapest, 1981.

16 Szomjas-Schiffert György: *A finnugor zene vitája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

nekutató Csoport szándékosan vagy akaratlanul elszívta volna más intézményektől a kutatói kapacitást, ellenkezőleg, általában fordítva történt a dolog: más intézményeknél politikai vagy gazdasági okból folyamatosan csökkent a népzene kutatás támogatása, s a bizonytalan helyzetbe került kutatóknak és témáknak Kodály és a Népzene kutató Csoport kínált menetsvázat. Ezen a módon a csoport nemcsak egyes kutatókkal, de egész kutatócsoportokkal s velük új kutatási irányokkal gyarapodott. 1958-ban a Népművészeti Intézet állományából vett át Kodály fiatal népzene kutatókat, majd 1965-ben a Népművészeti Intézet feloszlata után befogadta a fiatal néptánc kutatás vezető egyéniségét, Martin Györgyöt. A néptánc kutatás ezután a népzene kutatással szimbiózisban nagyarányú fejlődésnek indult.

A csoport személyi és tematikai bővülése eredményezte a népzenei hangfelvétel és néptánc-filmfelvételek archívumának szisztematikus kiépítését. A kiváló technikai gárda Sztanó Pál vezetésével új módszereket dolgozott ki a hang archiválására és restaurálására. A gyűjtemény – immár felvételtechnikailag a klasszikus kor fonogramjainál hasonlíthatatlanul magasabb szinten – több ezer órányira növekedett.

Mind a népzene tipologikus rendezése, mind a történeti népének anyaggyűjtése és feldolgozása, illetve a kutatások kiterjesztése a középkori magyar zenetörténetre, mind az archívumi technikai és nyilvántartási módszerek és rend kidolgozása hatást gyakorolt a nemzetközi népzene kutatásra is, különösen azután, hogy 1964-ben Budapesten tartotta konferenciáját az International Folk Music Council, amely népzenei rendszerezéssel foglalkozó munkacsoportot hozott létre.

A Bartók Archívum

(1969-től Zenatudományi Intézet) 1973-ig

1959–61 között akadémiai berkekben viták zajlottak a Népzene kutató Csoport munkája körül, mivel az MTA I. Osztálya számon kérte a magyar népzene tudományon a marxista szemlélet érvényesülését. Kodály hevesen és végérvényesen elutasította az irányítása alatt álló folklórkutatások átmarxizálását, valamint a csoport kibővítését akár történeti, akár szociológiai irányokkal, mert ezek ürügyén általa elfogadhatatlannak ítélt szemlélet és személyek kerülhettek volna be a népzene kutatásba.¹⁷ Marxista esztétikai, művelődéstörténeti és szociológiai eredményekre azonban mindenképp szükség volt a zenetudományban, ha az 1958-as és későbbi művelődés- és tudománypolitikai irányelveket érvényesíteni

¹⁷ Kodály heves ellenállását látva zárkózott el a mester halála után Szabolcsi Bence a Népzene kutató Csoport és a Bartók Archívum–Zenatudományi Intézet egyesítésétől, amit 1973 januárjában bekövetkezett haláláig nem is vittek keresztül.

akarták. A Bartók Archívum alapítása kapcsán keletkezett iratok tanúsága szerint az alapfeladatok között kezdettől ott szerepelt az (egyelőre marxista értelemben vett) szisztematikus zenetudomány művelése. Szabolcsi Bence pedig a Bartók-kutatáson túl az általános magyar zenetörténeti kutatóközpont feladatát szánta az új intézetnek. Hivatalosan a Bartók Archívum 1961. július 1-jével kezdte meg munkáját Szabolcsi Bence vezetésével, s a tág profilmeghatározás tette lehetővé, hogy az archívumot 1969. január 1-jétől Zenetudományi Intézetté szervezzék át.

A Bartók Archívum hamarosan a magyar művelődéspolitikai (és politika) nemzetközi nyitásának egyik jelképévé vált nemcsak Bartók személye és műve révén, hanem azért is, mert a szorosabban vett Bartók-osztály irányítását Szabolcsi (Kodálllyal egyetértésben) a belga paptanárra, Denijs Dille-re bízta. Dille a Bartók Archívum (mint osztály) vezetőjeként 1972-ig, a hagyatéknak primér forrásait kiaknázva, alapvető módon járult hozzá az életrajz, közelebbről a családi háttér, a népzene-kutatói tevékenység, a személyes és levelezési kapcsolatok feltárásához a *Documenta Bartókiana* köteteiben.¹⁸ Később a budapesti hagyatékra alapozva kiadta az ifjúkori művek tematikus jegyzékét.¹⁹ Dille és az 1962-ben hozzá csatlakozott Somfai László a forráskutatás és -közreadás feladatait eltérő célok jegyében, de a maguk módján mindketten metodikusan és koncepciózusan végezték.

Az intézet egyéb részlegeinek munkája ennél bizonytalanabban indult meg a csekély létszám és a feladatok körvonalazatlansága, illetve részben ideologikus volta miatt. Maróthy János, aki aspiránsként már az intézet alakulása előtt akadémiai státussal rendelkezett, a marxista zeneszociológia tudományát honosította meg az intézetben. Önálló munkáiban nagy anyagismerettel, a marxista történetelmélet alapján elemezte az európai zenetörténet egyes korszakait és műfajait a kezdetektől a jelenkor magyar zenéjéig. Az irányítása alatt lassan intézményesülő zeneszociológiai kutatások között a legnagyobb eredménnyel Borsai Ilona és Kapronyi Teréz monumentális summásének-vizsgálata járt. A feldolgozás kiadatlanul maradt, csakúgy, mint Békefi Antal munkadalgyűjtése. A zeneszociológiai részleg feladatmeghatározásaiban erős mozgalmi-hagiográfiai szemlélet érvényesült, de az „ereklyegyűjtés” későbbi tárgyilagos vizsgálatok szempontjából is értékes dokumentum- és feldolgozásgyűjteményeket eredményezett (kommunista zeneszerzők, kórusmozgalom, munkásfolklór, „protest song”, populáris zene). A magyar zenetörténet legújabb korának feltárásához a Maróthy-csoport egyes tömegműfajok elemzésével járult hozzá.

¹⁸ *Documenta Bartókiana 1–6*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964–81.

¹⁹ Denijs Dille: *Thematisches Verzeichnis der Jugendwerke Béla Bartóks 1890–1904*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

Ujfalussy József, aki az 1958-ban (a Zeneműkiadónál) megjelent *Bartók-breviáriumban* már körvonalazta évtizedekre szólóan meghatározó Bartók-monográfiájának koncepcióját, zeneesztétikai kezdeményezéseinek elismeréseképpen 1961-ben lett a Bartók Archívum munkatársa. Az 1962-ben megjelent *A valóság zenei képe* című munkájában néhány kötelességszerűen alkalmazott marxista tétel védőernyője alatt valójában érzékeny szemiotikai rendszert dolgozott ki a zene logikai, nyelvi és képi kódjának megfejtésére. Széles művészeti és filozófiai horizontú zeneszemléletét két növendéke tette valóban magáévá. Talán a zeneesztétikai gondolkodás számára szűkös magyar viszonyokat is jellemzi, hogy utóbb mindketten külföldön doktoráltak (Grabócz Márta, Zeke Lajos). Ujfalussy pályája a tudományos kutatás és oktatás mellett érintette a zenei közélet és intézményrendszer fontos állomásait a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, majd Népművelési Minisztérium Zenei Osztályától a Zenatudományi Intézet igazgatói állásáig, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola (egyetem) rektori posztján át az MTA alelnöki funkciójáig. Kutatóként ennek következtében is hatalmas mennyiségű, a 20. század zeneéletére vonatkozó információ birtokába került. Magától értetődött tehát, hogy ő vállalja a jelenkori kutatások vezetését a Bartók Archívumban. Az 1960-as évek közepén az osztály Berlász Melinda részvételével gyűjteni kezdte a 20. századi magyar zeneélet történetének dokumentumait, részben egyes történelmi sorsfordulókhoz kapcsolódva,²⁰ részben zenei művelődési formák vizsgálata céljával (hangversenyélet).

Az egyesített Zenatudományi Intézet 1974-től

Szabolcsi intézetében a Bartók Archívum mellett a zeneelméleti, zeneszociológiai részleghez hasonlóan eleinte a zenei-muzeális részleg is csak egy kutatóval²¹ működött. Nagyobb arányú fejlődés csak az évtized végén indult meg: a Zeneművészeti Főiskola zenatudományi szakáról három-négy évente 2-3 fiatal kutató került be a részlegekhez. A tematikai és létszámbeli gyarapodás elismeréseként vehette föl a Bartók Archívum 1969-ben a Zenatudományi Intézet nevet. Ennek ellenére még 1973-ban is, „zenatudományunk akadémiai kutatóhelyeinek egyesítésekor”²² viszonylag kis kutatói gárdát foglalkoztatott (mintegy 10 fő)

20 *Dokumentumok a Magyar Tanácsköztársaság zenei életéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

21 Bónis Ferenc magyar zenetörténeti kutatásokat végzett, elsősorban a 19. század területén (tervezett Erkel-összkiadás).

22 Ujfalussy cikke a *Magyar Tudományban*: 1974/5., 277–281.

az intézet, technikai felszereltsége pedig alig érdemelt szót. Hogy Szabolcsi halála után a viharos gyorsasággal elhatározott és végrehajtott egyesítés során mégis a kisebb Zenetudományi Intézet annektálta a nagyobb létszámú Népzene kutató Csoportot, az az elnevezésen túl mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy az egyesült intézetet magától értődően a Zenetudományi Intézet újonnan kinevezett igazgatója, Ujfalussy József vezette tovább. Vargyas Lajos vonakodott a felkínált igazgatóhelyettesi posztot elfogadni, így a népzene kutató részt csak osztályvezetők képviselték a testületi vezetőségben.²³ (A Zenetudományi Intézetben kívül más kérő is jelentkezett: szó volt róla, hogy a népzene- és néptánc kutatást az Ortutay Gyula vezette Néprajzi Kutatóintézetéhez csatolják, de ez elől a kutatók többsége elzárkózott.) Ujfalussy, aki az egyesítést nem erőltette, de nem is látta benne legitim érdekek tűrhetetlen sérelmét, egyesítési nyilatkozatában – a zenetudomány etnológiai és történelmi ágának a magyar hagyományban kétségtelenül szoros kapcsolatára hivatkozva – az intézkedés racionalitását emelte ki. Racionalitást igyekezett érvényesíteni maga is, amikor a népzene- és néptánc tudományi részleg tudományos szemlélet tekintetében eltérő csoportjait és személyiségeit új osztálystruktúrában különítette el: kiemelte a Népzene kutató Osztályból a Dallamtörténelmi Csoportot (Rajeczky, Szendrei, Dobszay). Visszatekintve jól látszik e lépés rendkívüli módon termékenyítő hatása a 18. század előtti magyar és európai zenetörténelmi kutatásokra.

Új gyűjtemények, új funkciók, új székház

Az intézet igazgatástörténetében rangos hely illeti meg Falvy Zoltánt. Tudományos pályáját a háború utáni első, OSZK-beli zenetudományi műhelyben kezdte. 1956-tól az MTA I. Osztályának zenetudományi referense, így közreműködött az intézet felállításában, s ennek adminisztratív irányítását utóbb ténylegesen ő látta el Szabolcsi mellett, eleinte tudományos titkárként, majd igazgatóhelyettesként. Ezt a posztot töltötte be Ujfalussy igazgatósága alatt is (1973–80), majd húsz éven át ő igazgatta az intézetet Szekeresné Farkas Márta ügyvezető igazgató, 1995-től pedig Tallián Tibor tudományos igazgatóhelyettes közreműködésével.

Falvy tudományos érdeklődése a zenei medievisztikára irányult,²⁴ majd a zenei muzeológia kezdte foglalkoztatni (organológia, ikonográfia). Ő ültette át a gyakor-

23 1981–83 között Vikár László töltötte be az igazgatóhelyettesi állást. 1983-ban Falvy Zoltán felajánlotta a népzenei részleget képviselő, köztisztviselőben és közmegebecsülésben álló Martin Györgynek az igazgatóhelyettesi megbízást, aki azt elfogadta, de hirtelen halála megakadályozta, hogy azt el is foglalhassa.

24 Falvy Zoltán: *A Codex Albensis hasonmás kiadása*. Budapest–Graz, 1963.

latba a zenei múzeumnak már az 1950-es években felbukkant tervét, céltudatosan végezte a hangszer- és zenei tárgyú képzőművészeti gyűjtemény kiépítését.²⁵ Ez a Bartók-hagyatékkal, továbbá a népzenei és néptáncgyűjteménnyel együtt tudományos feladatai mellett elsőrangú közművelődési funkciókat is hivatva volt teljesíteni. Hogy mindezt méltó körülmények között tehesse, már 1969-ben a budai Várban a Táncsics utcában álló Erdődy–Hatvany-palotát jelölték ki a Zenetudomány Intézet számára új székházként. 1973 után sürgetővé vált a két részintézet közös elhelyezése, az építkezés mégis 1984-ig elhúzódott, és a költségsökkenések után elkerülhetetlen tervmódosítások kínzóan afunkciós megoldásokat eredményeztek. Tervezési hibák ellenére is impozáns kiállítóhelyiségei első ízben tették lehetővé a magyar zenei muzeológia történetében állandó hangszerkiállítás megnyitását 1985-ben. Az állandó kiállítás a későbbi időszaki kiállítások többségével együtt Szekeresné Farkas Márta munkája. A Bartók-hagyaték bemutatására Somfai László *Bartók műhelyében* címmel rendezett kiállítást (1987).

A székházban megfelelő körülmények közé került az intézet egyesített könyvtára, amely a kutatóintézeti segédkönyvtár állományát és jellegét messze meghaladva maga is tudományos gyűjteménynek minősülhet. Rövid életkorát meghazudtolóan gazdag állományát Major Ervin könyv-, kotta- és kéziratgyűjteményének megvásárlása alapozta meg 1968-ban. A Népzene kutató Csoport könyvtára az 1950-es évektől gyűjtött gazdag zenei és táncfolklór-irodalommal járult a gyűjtemény növeléséhez. 1975-ben a Művelődési Minisztérium megvásárolta a könyvtár számára a római Sgambatti-hagyaték Liszt-dokumentumait. 1977-ben Isoz Kálmán, 1989-ben Rajeczky Benjamin könyvtárával gyarapodott a tudományos könyvtárrá minősített gyűjtemény.

Népzene kutatás

Az *MNT* kiadásának alapját képező típusrend, illetve a közreadás elvei, módszerei és célja körül a 6. kötet megjelenése után viták egész sora bontakozott ki az új intézetben. Ujfalussy a népzenei rendezés és kiadás helyzetének felmérésére összintézeti szakbizottságot állított fel, amely javasolta a népzenei típusrend átalakítását és terv kidolgozását az *MNT* folytatására. A munkával az igazgató Dobszay Lászlót és Szendrei Jankát bízta meg, akik a típusrend átalakítását elvégezték. A sorozat azonban nem az elkészült terv szerint folytatódott, sőt tíz évig semmilyen terv szerint nem haladt előre – nyilván az anyag gondozása-őrzése és

25 A Zenetörténeti Múzeum alapítását az MTA a művelődési kormányzattól kapott költségvetési támogatás mellett vállalta.

rendezése körüli zavaros helyzet és az időnként fellángoló heves konfliktusok miatt. Dobszay és Szendrei népi dallamstílusok meghatározásán alapuló tipológiai rendjüket (illetve annak egy részét) típuskatalógusban publikálták.²⁶ Az *MNT* kiadása a továbbfejlesztett Járdányi-rend szerint folytatódott 1987 és 1997 között az Olsvai Imre, Vargyas Lajos, Domokos Mária és Paksa Katalin gondozásában megjelent 7–10. kötettel. Járdányi nagy vonalakban felvázolt típusrendjét az egyes kötetek szerkesztői a munka során precízen kidolgozták, és az időközben eltelt évtizedekben megismert népdaltípusokkal gazdagították. Az alkalomhoz nem kötött népdalok, illetve népzene első öt kötete a magyar népzene ún. régi rétegének a köztudat által legjellegzetesebbnek tartott, nagy terjedelmű, ereszkedő típusait tartalmazza. Az *MNT* szerkesztését felvállaló, az egykori Kodály-csoporttal megközelítőleg azonos létszámú munkatársi gárda Domokos Mária vezetésével jelenleg kettős irányú rendező- és válogatómunkával készíti elő az alsorozatok megindítását. Kialakítás alatt áll a régi réteg közreadásának következő nagyobb egysége, alsorozata, és előrehaladott állapotba jutott a magyar népzene új stílusának rendezése is (Bereczky János).

A hangszeres népzene önálló kutatása Sárosi Bálint irányítása alatt Tari Lujza, valamint a táncházmozgalomból kinőtt kutatók (Halmos Béla, Virágvölgyi Márta) részvételével az 1990-es évek elejéig nagy lendülettel haladt. Az 1990-es években a minden kutatási területen érezhető létszám- és költségvetési leépülés miatt az újabban hatalmas mennyiségben készülő hangszeres népzenei felvételek gondozására és irányítására a Zenetudományi Intézet nem vállalkozhatott. Pávai István és Agócs Gergely intézeti munkatársak személyes közreműködése azonban biztosította az akadémiai népzene-kutatás kapcsolatát a legújabb nagy projektekkal, az erdélyi és felvidéki hangszeres népzene – történelmi távlatban az „utolsó órában” elvégzett – gyűjtésével.

A népzenei finnugrisztika kutatását Vikár Lászlótól Lázár Katalin vette át, és számos kutatóúton gyűjtött anyagának publikálásával²⁷ gazdagította azt. Másik kutatási területeként továbbfejlesztette a gyermekjátékok szokásainak tipológiai rendjét.

Annak ellenére, hogy újabban nagyobb szabású helyszíni vagy stúdióbeli gyűjtésekre a Zenetudományi Intézetnek sem anyagi, sem személyi kerete nincs, a népzenei hangzó gyűjtemény tízezer órát meghaladó nagyságúra emelkedett. Ehhez több százezer tételt tartalmazó lejegyzési állomány kapcsolódik. Dobszay László indította el e hatalmas nemzeti kulturális kincs hozzáférhetővé

26 *Magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve*. Budapest, 1983.

27 Például: *A keleti hantik vokális népzeneje*. Budapest, 1996; *Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról*. Budapest, 1997.

tételére a gyűjtemények számítógépes katalogizálását. Az 1990-es években ते-remtődött meg a lehetőség a hangdokumentumok digitális archiválására.

Néptánckutatás

A Népzenekutató Csoport eredetileg is többértű kutatási profilja 1965-ben a néptáncfolklórral gyarapodott. A Népművelési Intézet átadta az MTA-nak népitánc-filmgyűjteményét, amely azt a Népzenekutató Csoportra bízta, Martin György néptánckutató számára pedig kutatóhelyet létesített. Martin és munkatársai (Pesovár Ernő, Lányi Ágoston) a néptánckutatást a komplex folklórkutatás nemzetközi összehasonlításban és kapcsolatrendszerében is kimagasló szakává fejlesztették. Az improvizatív táncalkotás vizsgálatát, az erdélyi táncgyomány felderítését, a néptánccarchívum gyarapítását állították a munka középpontjába, a magyar népi táncot európai és történeti összefüggésbe helyezték.²⁸ Martin és Pesovár meghatározó szerepet játszott a táncelemzés elveinek kidolgozásában a Nemzetközi Népzenei Tanács keretében. A néptánckutató csoport és népzene-
kutató partnerek (Sárosi, Halmos István) a magyar zenei folklórkutatásban Bartók óta először Európán kívüli gyűjtőutakat is lebonyolítottak.

Az 1970-es évek közepén a Néptánckutató Osztály – ekkor már az intézet részeként – megfogalmazta a néptánc forráskiadásának koncepcióját, s a kötetek az évtized végétől jelentek meg.²⁹ A következő évtized végén a néptánckutatás intézeti irányítását új nemzedék vette át (Felföldi László, Fügedi János). Új technikai eszközök alkalmazásával nagyarányú terepmunkát kezdeményeztek és folytattak évről évre Erdélyben, valamint a Volga–Káma–Bjelaja vidéken, és programot indítottak a népi tánc morfológiájának számítógépes elemzésére. Ez nemzetközi kapcsolataik ugrásszerű kiszélesedéséhez vezetett. Az utóbbi években elkészítették a népitánc-filmgyűjtemény, a tánc történeti forrásgyűjtemény, a tánczenei támlapgyűjtemény és a táncírástár számítógépes nyilvántartását. Szervezetileg a néptánckutató részleg keretében folytatja nemzetközileg is kimagaslóan jegyzett roma (cigány) zenefolklór kutatását Kovalcsik Katalin.³⁰

28 Martin György: *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Budapest, 1970; Pesovár Ernő: *A páros táncok történeti rétegei*. Budapest, 1986.

29 Martin György: *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest, 1979; Lányi Ágoston–Martin György–Pesovár Ernő: *A körverbunk*. Budapest, 1983.

30 *Európai cigány népzene, 1–4*. Szerk. Kovalcsik Katalin. Budapest, 1985–97.

Bartók-kutatás

1972-ben Somfai László (1963-tól Dille asszisztense) vette át a Bartók Archívum vezetését. Az ő érdeme, hogy az előadóművészettel való aktív kapcsolat jellemzőjévé vált az archívum munkájának (hangfelvételek szövegkritikai előkészítése, az 1960–70-es évekbeli Hungaroton lemezösszkiadás szerkesztése, Bartók zongorajátékát megőrkítő hangfelvételek kiadása stb.). Somfai kutatómunkájában, mely iránymutató a nemzetközi Bartók-kutatás számára is, Bartók zeneszerzői módszerének tanulmányozása áll előtérben.³¹ Komplex kutatási projektként előkészítette Bartók zeneműveinek kritikai összkiadását, és dolgozik Bartók zeneműveinek tematikus jegyzékén. E kezdeményezéseket az tette lehetővé, hogy Bartók ifjabbik fia, Bartók Péter 1988-ban a birtokában lévő zenei kéziratokról fotokópiákat küldött a budapesti Bartók Archívumba a kritikai összkiadás és az azt szolgáló kutatások támogatására. Az archívum, illetve a Zenetudományi Intézet más munkatársai publikációikkal évtizedről évtizedre számottevő mértékben járultak hozzá a hazai és nemzetközi Bartók-kép formálásához (Ujfalussy József, Tallián Tibor, Lampert Vera, Vikárius László).³²

Magyar zenetörténet

A magyar zenetörténet korábbi korszakai közül az intézet első negyedszázadában kétségtelenül a 19. századra irányult nagy és állandó érdeklődés. Együttműködésben az OSZK Zeneműtárának kutatócsoportjával, az intézet Erkel operáinak kritikai közreadására készült, a terv azonban pénzügyi és személyi okokból meghiúsult.

A *Magyarország zenetörténete* eredetileg három, majd öt kötetre tervezett sorozatának megírását az MTA 1970-ben tűzte ki a Zenetudományi Intézet feladatául. Már a Szabolcsi saját, régebbi magyar zenetörténeti kézikönyvének fejezetbeosztását követő tervezetéről rendezett első viták során kiviláglott, hogy sem a középkori és kora újkori rész liturgikus zenei fejezeteinek, sem az egész koncepció sarkalatos újdonságának, a népzene történetének kidolgozása nem kép-

31 *Tizennyolc Bartók-tanulmány*. Budapest, 1981; Béla Bartók: *Composition, Concepts, and Autograph Sources*. Berkeley, 1996; magyarul Budapest, 2000.

32 Tallián Tibor: *Bartók Béla*. Budapest, 1981; *Bartók fogadtatása Amerikában 1940–1945*. Budapest, 1988; *Cantata profana – az átmenet mítosza*. Budapest, 1983. – Lampert Vera: *Bartók Béla*. Budapest, 1976; *Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke*. Budapest, 1980. – Vikárius László: *Modell és inspiráció Bartók zenei gondolkodásában...* Pécs, 1999.

zelhető el a Népzene kutató Csoport medievistái (kötetszerkesztőként Rajeczky Benjamin, a fejezetek többségének írójaként Szendrei, Dobszay, Ferenczi Ilona), illetve folkloristái (az első kötetben Vargyas, Szendrei, a másodikban Vikár László, Domokos Mária, Martin György) nélkül. A régi magyar zenetörténet nagy kutatási területei közül néhányat egyik akadémiai intézetben sem műveltek (vallásos népének, régi magyar világi dalok), ezekhez a témák külső szakértőit kellett felkérni (Papp Géza, Csomasz Tóth Kálmán; utóbbi eleinte a török kort tárgyaló kötet munkálatait irányította).

Az első kötet fogalmazványa a szerkesztő és író társai nagy és áldozatos munkája nyomán az 1970-es években elkészült.³³ A folytatáshoz a kora újkori és új-kori magyar zenetörténeti kutatócsoportot újra kellett alapozni. A Magyar Zenetörténeti Osztály vezetésére 1973-ban meghívták a nagy formátumú Liszt- és Erkel-kutatót, Legány Dezsőt, és alkalmazták Eckhardt Máriát, a már akkor neves Liszt-kutatót, valamint Szerző Katalint. Legány tízéves intézeti munkálkodása idején jelent meg nagyszabású intézmény- és zeneélettörténeti, valamint biográfiai munkái közül az Erkel-műjegyzék³⁴ és Liszt kiegyezés utáni magyarországi működésének krónikája,³⁵ Kodály Zoltán leveleinek kiadása (1982), valamint a zene alakváltásai a kiegyezés első korszakában (1981–82). Irányításával nagy lendületet vett a Magyar Zenetörténeti Adattár fejlesztése. Eckhardt Mária Liszt magyarországi hagyatékának feldolgozásán túl³⁶ megkezdte a 19. századi magyar műzene alig ismert szerzőinek és műfajainak feldolgozását. Szerző Katalin a magyar wagnerianus iskola vezéralakjának, Mihalovics Ödönnek munkásságát dolgozta fel, és a 19. századi magyar zenei sajtót vizsgálta.

1971-ben kapta Bárdos Kornél az első megbízást a magyar városok 17–19. századi zenetörténetének kutatására. Bárdos, aki ciszterci szerzetes volt, a rend feloszlása után két évtizeden át zeneiskolákban tanított zeneirodalmat (közben zenetudományi kandidátusi fokozatot szerzett³⁷). Talán politikai óvatosságból, talán a létszám szűkösége okán tényleges alkalmazására csak 1979-ben került sor. Addigra városmonográfiák sorában rekonstruálta a 17–18. századi városi és főúri

33 *Magyarország zenetörténete. 1. Középkor.* Szerk. Rajeczky Benjamin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

34 Legány Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük.* Budapest, 1975.

35 Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873, majd 1874–1886.* Budapest, 1976, 1986.

36 Eckhardt Mária: *Franz Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986; *Liszt Ferenc hagyatéka a Budapesti Zeneművészeti Főiskolán.* 1. Könyvek. 2. Zeneművek. Budapest, 1986, 1993.

37 Bárdos, Kornél: *Volksmusikartige Variierungstechnik in den ungarischen Passionen 15. bis 18. Jahrhundert.* Budapest, 1975.

rezidenciális zenetörténetet.³⁸ A monográfiák függelékében Bárdos a vizsgált zenei központok kottatárainak katalógusát is közölte.³⁹ Tömegesen kerültek napvilágra elfeledett zeneszerző-személyiségek és művek a 18. század utolsó és a 19. század első évtizedeinek „nyugatos” zenéjéből. Miközben Bárdos Csomasz Tóth Kálmántól átvette és lezárta a *Magyarország zenetörténete II.* kötetének szerkesztését,⁴⁰ fel kellett készülnie a 18. század gazdag egyház- és világi zenei gyakorlatának, továbbá az egyre szaporodó mennyiségű műzenei termésének feldolgozására.

A lappangó magyarországi zenetörténet élővé tételére már az 1970-es évek során elhangzott az a javaslat, hogy adjanak közre a régebbi korok kötetének megírásával párhuzamosan vagy talán még az előtt kottás szemelvényeket. A zenetörténeti forráskiadások koncepcióját Dobszay László kezdeményezésére és főszerkesztésében a máig folytatódó nagyszabású *Musicalia Danubiana* sorozattal valósította meg a Zenetudományi Intézet (1982-től 17 kötet és egy subsidia-kötet a középkortól a 18–19. század fordulójáig). 1981-ben indult meg a *Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez* című sorozat, a kézikönyvhöz elvégzett alap kutatások kiadási fóruma. 1978-ban kezdeményezte Ujfalussy az intézeti évkönyvet (*Zenetudományi dolgozatok*), amely az intézet munkatársainak kisebb tanulmányait közli, valamint minden évben a magyar zenetudomány bibliográfiáját. Az 1960-tól megjelenő *Studia Musicologica* idegen nyelvű publikációs fórumán kívül az 1970-es évek végétől tehát hármass házi publikációs struktúrát biztosított az intézet a munkatársaknak; bár önerő híján az 1990-es években a kiadás kizárólagosan külső, pályázati támogatástól függően lehetséges. A *Magyarország zenetörténete III.* kötetének munkacsoportja (amelynek irányítását Bárdos Kornél halála után Sas Ágnes vette át) a *Musicalia Danubiana* kottakiadványaiban és a *Studia Musicologica*, valamint más folyóiratok lapjain folyamatosan teszi közzé alap kutatásainak eredményeit.

Az 1970-es évek közepén Ujfalussy vezetésével, Berlász Melinda és Tallián Tibor közreműködésével elkezdődött a *Magyarország zenetörténete V.* (20. századi) kötetének előkészítése. Az 1945 utáni levéltári feltárások eredményeként az 1980-as évek közepétől kiadták a kor zenetörténetének tárgyilagos rekonstrukciójához elengedhetetlen dokumentumanyagot.⁴¹ Elvégezték továbbá exponált

38 Pécs, 1976; *A tatai Esterházyak zenéje*, 1978; Győr, 1980; Sopron, 1984; Eger, 1987; Székesfehérvár, 1993.

39 A győri városmonográfiától kezdve a kottatárak feldolgozását Vavrinecz Veronika végezte a RISM-vállalkozás részeként.

40 *Magyarország zenetörténete. II., 1541–1686.* Szerk. Bárdos Kornél. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

41 Berlász Melinda–Tallián Tibor: *Iratok a magyar zeneoktatás történetéhez 1945–1956.* Budapest, 1984; *Iratok a magyar zeneélet történetéhez 1945–1956.* Budapest, 1985–86; Tallián Tibor: *Magyarországi hangversenyélet 1945–1958.* Budapest, 1991.

zenei intézmények történetének elemzését (20. századi operatörténet, hangversenyélet, népzene-kutatás). Az 1980-as évek második felétől a 20. századi kutatócsoport irányítását átvevő Berlász Melinda kutatók széles körét mozgósította a 20. századi kötet 1986-ban elkészült ideiglenes tervében kijelölt fejezetek és témák feldolgozására. Egyes részmunkák ebből el is készültek (*Zenatudományi dolgozatok*, 1996).⁴² A tudományos személyzet leépülése az 1980-as évek közepén félbeszakította a IV. kötet munkálatait; a 19. század magyar zenetörténete iránt egyes tekintélyek által majdhogynem tudatosan elfojtott érdeklődést remélhetőleg sikerül feléleszteni a legújabban kiadott verbunkoskatalógussal,⁴³ valamint az államalapítás millenniumán megjelenő kritikai Erkel-kiadással (*Báthory Mária*, Erkel első operája, Dolinszky Miklós és Szacsvai Katalin gondozásában).

Liturgikus énekek kutatása

Rajeczky Benjaminsnak a magyarországi gregoriánra vonatkozó vizsgálatai⁴⁴ – Falvy Zoltán kutatásai mellett⁴⁵ – előzményét képezték a magyar középkor egy- és többszólamú liturgikus zenéje intenzív kutatásának, amely a Népzene-kutató Csoportban az 1960-as években indult meg. Rajeczky, majd legközelebbi munkatársai és utódai, Dobszay László és Szendrei Janka, a népzene történeti eredetű rétegeinek vizsgálata és kiadása⁴⁶ mellett kidolgozták a magyarországi gregorián forrásainak, notációjának, műfajainak és művelésének történetét. A munka magában foglalta valamennyi forrás elemzését, a töredékek felkutatását, mikrofilmgyűjtemény felállítását, a magyar gregorián notáció elemzését és azonosítását, kiemelkedő források önálló kiadását, illetve a középkori népzenei és népszokás-fejezetek, valamint az egy- és többszólamú liturgikus zenei fejezetek megírását a *Magyar zenetörténet I.* kötetében.

A magyarországi kódexek teljes antifónakészletének Rajeczky által kezdeményezett elemzéséből és rendezéséből kiindulva Dobszay és Szendrei, valamint munkatársaik készítették el az antifóna-dallamok zeneileg rendezett összkiadását

42 Megjegyzendő, hogy a kortárs magyar zene kritikai és elemző értékelésének feladatát Magyarországon és külföldön jóformán kizárólag a Zenatudományi Intézet munkatársai – Farkas Zoltán, Halász Péter, Kovács Sándor, Tallián Tibor – vállalják, ami a zenei közvéleményben az intézet legfontosabb funkciójaként jelenik meg.

43 Papp Géza: *A verbunkos kéziratok emlékei. Tematikus jegyzék.* Budapest, 1999.

44 Rajeczky Benjamin: *Melodiarium Hungariae medii aevi.* Budapest, 1956.

45 Falvy Zoltán: *Drei Reimoffizien aus Ungarn und ihre Musik.* Budapest, 1968.

46 Szendrei–Dobszay–Rajeczky: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben.* Budapest, 1979.

a *Monumenta Monodica Medii Aevi* számára.⁴⁷ Kezdeményezték továbbá a középeurópai zsolozsmaforrások főbb hagyományvonalainak összehasonlító liturgiai vizsgálatát és közreadását (*Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae*). Az 1980-as évek közepe óta a szakterület internacionálisan is magasra értékelt műhelyként rendszeresen az intézet Régi Zenetörténeti Osztálya szervezte Magyarországon a Nemzetközi Zenetudományi Társaság Cantus Planus-kutatócsoportjának konferenciáit, melyeknek előadásai az intézet kiadványaiként jelennek meg. A középkori és kora újkori, katolikus és protestáns liturgikus ének műfajait és forrásait kutatja és adja közre a következő nemzedék (Ferenczi Ilona, Mezei János, Kiss Gábor). A protestáns liturgikus ének forrásai Ferenczi Ilona közreadásában jelentek meg.⁴⁸ Dobszay monográfiában dolgozta fel a vallásos népének repertoárját.⁴⁹

47 *Monumenta Monodica Medii Aevi*. Bd. 5. Antiphonen. Teilband 1–3. Kassel, 1999, Bärenreiter.

48 Ferenczi Ilona: *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. Budapest, 1989; *Graduale Ráday saeculi XVII*. Budapest, 1997.

49 Dobszay László: *A magyar népének*. Veszprém, 1995.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

- Atommagkutató Intézet (*Kovách Ádám*)
Állatorvos-tudományi Kutatóintézet (*Mészáros János*)
Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (*Heródek Sándor-Elekes Károly*)
Csillagászati Kutatóintézet (*Balázs Lajos*)
Filozófiai Intézet (*Horváth Pál*)
Földtudományi Kutatóközpont (*Marosi Sándor-Póka Teréz-Verő József*)
Irodalomtudományi Intézet (*Bodnár György*)
Jogtudományi Intézet (*Péteri Zoltán*)
Kémiai Kutatóközpont (*Vinkler Péter-Szépölygi János-Tétényi Pál*)
Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (*Szabó Dezső*)
Közgazdaságtudományi Kutatóközpont (*Kovács János Mátyás-Koltay Jenő-Ványai Judit*)
Központi Fizikai Kutatóintézet (*Bartha László-Gadó János-Gyulai József-Janszky József-Jéki László-Lukács József-Szabó György-Tompa Kálmán-Vértesy Gábor*)
Mezőgazdasági Kutatóintézet (*Veisz Ottó*)
Művészettörténeti Kutatóintézet (*Tímár Árpád*)
Néprajzi Kutatóintézet (*Flórián Márta-Paládi-Kovács Attila*)
Növényvédelmi Kutatóintézet (*Gáborjányi Richard*)
Nyelvtudományi Intézet (*Kiss Lajos*)
Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (*Borhidi Attila-Galántai Miklós*)
Politikai Tudományok Intézete (*Balogh István*)
Pszichológiai Kutatóintézet (*László János*)
Régészeti Intézet (*Török László*)
Regionális Kutatások Központja (*Horváth Gyula*)
Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (*Csirmaz Erzsébet*)
Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
(*Strehó Mária-Szász Áron*)
Szegedi Biológiai Központ (*Chikán Ágnes*)
Szociológiai Kutatóintézet (*Tamás Pál-Tibori Tímea*)
Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet (*Várallyay György-Németh Tamás*)
Történettudományi Intézet (*Glatz Ferenc*)
Világgazdasági Kutatóintézet (*Inotai András*)
Zenetudományi Intézet (*Tallián Tibor*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magán-szférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valósította meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségráfordítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszteriális felügyelet alatt, másik részük alapkutatói célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázta mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális erő kifejtésének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharában megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetkonszolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutatkozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletrajz közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.